

Radu Florian BRUJA *

**PRINTRE „PRIETENII DUȘMANI”.
SITUAȚIA LEGAȚIEI ROMÂNIEI DIN BRATISLAVA
(AUGUST 1944 – APRILIE 1945)**

**AMONG “FRIENDS TURNED INTO ENEMIES”. THE SITUATION OF THE
ROMANIAN LEGATION FROM BRATISLAVA
(AUGUST 1944 – APRIL 1945)**

Abstract: This paper details the situation of the Romanian Legation in Bratislava after the political and military turn of August 1944. Romania and Slovakia were partners in the Tripartite Pact and had worked closely together until then. Without a declaration of war, the Romanian political turn brought them face to face in the final confrontations of World War Two. Slovakia's dependence of Nazi Germany and the failure of the national uprising profoundly affected the status of the Romanian diplomats in Bratislava. Led by Gheorghe Elefterescu, the diplomatic mission was prevented from leaving Slovak territory and was kept in a state of permanent insecurity. Quite numerous, diplomatic and contract staff lost their diplomatic status and had great financial difficulties during the winter of 1944–1945. The Slovak authorities and hostile Germans violated the international legal norms of the time. The efforts of the Romanian diplomacy and the mediation of the Swiss Legation in Bratislava could not change the situation of the former Legation. The uncertain status worsened after the loss of any connection between Bratislava and Bucharest in February–April 1945. Only after the arrival of Romanian and Soviet troops, the staff of the former diplomatic mission was rescued and brought back to the country.

Keywords: 23 August 1944, Bratislava, diplomatic mission, diplomacy, Gheorghe Elefterescu, World War Two

*

Cotitura militară declanșată de schimbarea politică din România de după 23 august 1944 a rămas unul din subiectele cele mai studiate de istoriografia românească înainte și după 1990. Cu toate acestea, în ceea ce privește raporturile politico-diplomatice cu Slovacia, ecoul acestei schimbări a rămas în umbră. Statul slovac nu a intrat în atenția istoriografiei deoarece nu a fost considerat un aliat al

* Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava; radub@atlas.usv.ro.

Axei, ci doar o marionetă aflată în mâna naziștilor. Dar ecoul schimbării din România a fost captat atât de autoritățile de la Bratislava, cât și de de partizanii de la Banská Bystrica, care pregăteau din timp o lovitură similară în Slovacia. De aceea, guvernul de la Bratislava a intrat în panică și a cerut imediat ajutor Berlinului pentru a se putea menține la putere¹. Cu siguranță Tiso se temea de o insurecție, dar ecoul schimbării politice din România a grăbit evenimentele. Insurecția națională slovacă, izbucnită la 29 august, a permis intervenția trupelor Reich-ului, care dorea să păstreze Slovacia în tabăra sa pentru a-și asigura comunicațiile cu Ungaria și, prin Transilvania, cu România². Cercetătoarea slovacă Dagmar Čierna-Lantayová nota că lovitura militară produsă de București a dus la dezintegrarea sistemului de vasali pe care îl crease Hitler. Slovacia nu putea să mai aibă un viitor, micul satelit al Axei urmând a reveni la Cehoslovacia³. Slovacii nu acționaseră pentru ieșirea din război, deși rezultatul devenise previzibil, deoarece nu aveau nici un fel de susținere internațională pentru a-și putea prezerva statutul de independență sau măcar de autonomie față de Praga. Autoritățile de la Bratislava erau într-o situație fără ieșire în finalul lunii august 1944. Alegerea trebuia făcută între colaborarea în continuare cu Germania sau trecerea de partea adversarului sovietic, pe a cărei încrederea prea puținii se bazau. Prin intermediul unor negociatori neoficiali, Moscova au luat legătura cu liderii de la Bratislava, între care și cu președintele Jozef Tiso, spre finalul anului 1944, propunându-i păstrarea independenței Slovaciei, dar în cadrul unui stat aflat sub influență sovietică. Păstrându-și sentimentele anticomuniste și credința catolică Tiso a refuzat aceste oferte⁴. Dacă pentru România schimbarea politică a fost încununată de succes și s-a născut șansa pentru refacerea frontierei de vest, înfrângerea insurecției naționale slovace obliga autoritățile de la Bratislava să colaboreze cu germanii, ceea ce reprezenta sinuciderea politică și dispariția statului slovac.

Presa de la Bratislava a surprins evenimentele din România, dar și-a schimbat tonul față de fostul aliat. Jana Bauerová susține că schimbarea retoricii se datorează presiunii făcute de agenția germană de presă. Astfel, oficiosul regimului, „Slovák”, titra că la București s-a petrecut un puci regal, etichetat drept „instrument

¹ Gh. Buzatu, „Evenimentele din August 1944 în context internațional”, în *Actul de la 23 August 1944 în context internațional. Studii și documente*, ed. Gh. Buzatu, (Iași: Tipo Moldova, 2010), 300.

² Gh. Matei, „Repercusiuni uriașe”, *Magazin Istoric*, nr. 8 (august 1974): 49.

³ Dagmar Čierna-Lantayová, „Medzinárodné a vnútropolitické factory slovensko-mad'arského vzt'ahu v období 1939-1945”, în *Slovenská republika 1939-1945 v medzinárodných súvislostiach*, (Bratislava: Edita Ivančková a kol., 2012), 185.

⁴ Pavel Mičianik, „Slovenská samostatnosť v strategických plánoch Sovietskeho zväzu (1939-1945)” *Moderné Dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20 storočí*, ed. Anton Hruboň, (Ružomberok, 2009): 29.

servil al unei clici trădătoare”. Ministrul Propagandei, Tido Gašpar, compara schimbarea regimului politic de la București cu o trădare asemănătoare generalului Badoglio. Acesta considera că regele Mihai nu era stăpân pe situație și că prin gestul lui a deschis granița Europei în fața „hidrei bolșevice și a slugilor sale engleze”. La 31 august, gazeta „Slovák” anunța avansul luat de armata sovietică și considera că România va fi bolșevizată. Dar orientarea oficială a cotidianului slovac nu putea ascunde faptul că evenimentele din România au avut ecou în Slovacia și că la 29 august izbucnise insurecția națională împotriva regimului de la Bratislava⁵.

23 august a însemnat nu numai ieșirea României din războiul contra Alianților, ci și intrarea în război împotriva Axei. S-a petrecut însă o situație inedită. România a declarat război Germaniei abia după ce aceasta a ripostat, bombardând Bucureștiul la 24 august. Dar momentul a reprezentat și ruperea relațiilor bilaterale româno-slovace. Cu toate acestea, România nu a declarat război Slovaciei, ci doar Germaniei și Ungariei, considerând că starea de război era o chestiune de facto. Din acest moment trebuia reglementată situația Legațiilor slovacă din România și a României de la Bratislava. Deși a rupt relațiile diplomatice cu Republica de la Salo, cu Slovacia sau cu Croația⁶, ea nu le-a declarat război acestora. La 30 august, Ministerul de Externe intervenea pe lângă Legația României de la Berna pentru a informa Slovacia că nu mai recunoștea guvernul de la Bratislava⁷. Două zile mai târziu, noul ministru de Externe, Grigore Niculescu-Buzești, a anunțat oficial că România nu recunoaște guvernele croat, italian și slovac pentru că „sunt creațiuni artificiale ale regimului hitlerist”, care urmărea prin menținerea acestor state vechea politică de divizare a continentului pentru a-l putea stăpâni⁸. În schimb, România continua să aibă relații diplomatice cu Bulgaria și Finlanda, deși acestea încă nu ieșiseră din Axă⁹.

Situația Legației Slovaciei din România s-a reglementat repede. Din cauza bombardamentelor asupra Bucureștiului, încă din luna iunie, Legația Slovaciei s-a evacuat, la cererea autorităților române, în afara Capitalei. Personalul diplomatic s-a mutat la Nădlac, în vreme ce șeful misiunii diplomatice, Ivan Milecz, a rămas la Săftica, apoi la Costești Deal, la 60 de km. de București. În iulie 1944, și Milecz s-a mutat la Timișoara. Astfel, la finalul lui august, el a trecut în Ungaria și a ajuns în

⁵ Jana Bauerová, *Slovensko a Rumunsko v rokoch 1939-1944*, (Filozofická Fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2014), 119-120.

⁶ Gh. Buzatu, „Evenimentele din August 1944”, 318.

⁷ Valeriu Dobrinescu, „Acțiuni diplomatice ale României pentru recunoașterea statutului de cobeligeranță”, în *Actul de la 23 August 1944 în context internațional. Studii și documente*, 470.

⁸ Nicolae Ciachir, „Relații româno-slovace și româno-croate între 1941-1944”, *Revista de Istorie Militară*, 41, no. 1 (1997): 30.

⁹ Valeriu Dobrinescu, „Acțiuni diplomatice”, 471.

siguranță în Slovacia, împreună cu personalul Legației¹⁰. Întreaga arhivă și corespondență a Legației, alături de cele ale misiunilor diplomatice și consulare germane, italiene, maghiare și croate din România au fost preluate în octombrie 1944 de serviciile Marelui Stat Major al Armatei Române. Arhiva și corespondența Slovaciei au fost sigilate și păstrate spre a fi predate viitoarei misiuni diplomatice a Cehoslovaciei¹¹. Persoanele de origine cehă și slovacă, posesoare de pașapoarte germane sau slovace, au fost scutite de internare până la rezolvarea situației lor, dar li se stabilea domiciliul obligatoriu¹².

Problema Legației României de la Bratislava a fost mult mai complicată. Odată cu trecerea României în tabăra Alianților, Legația României la Bratislava și-a încetat activitatea începând cu data de 30 august, când România a renunțat la recunoașterea Republicii Slovace. În același timp, misiunea diplomatică a României de la Bratislava a recunoscut guvernul Sănătescu¹³. Dacă personalul Legației Slovaciei din România a putut pleca nestingherit, diplomații români din Bratislava, după ce și-au declarat loialitatea față de noul regim de la București, au avut de suferit¹⁴. Ei au avut de așteptat avizul Ministerului de Externe de la Bratislava. Desfășurarea insurecției naționale slovace din centrul țării și prezența trupelor Reichului în Bratislava au afectat statutul internațional, și așa precar, al Slovaciei. Abia la 22 septembrie 1944 au fost redactate tabelele complete cu personalul diplomatic al României prins în misiune în țările Axei de evenimentele din 23-24 august 1944¹⁵.

Lista personalului diplomatic, consular și administrativ al Legației României la Bratislava cuprindea la acel moment 13 persoane: Gheorghe Elefterescu, șeful misiunii; Ion Măldărescu și Vasile Georgescu, secretari de Legație, clasa a III-a; Petre Păunescu, consul general, clasa I; Moise Baltă, consilier cultural, clasa I; Mihai Popp, secretar cultural clasa I; Traian Popescu, secretar economic, clasa a II-a; Milan Kubica, român de origine slovacă, subșef de birou; Alice Catargi și Aurelia Both, dactilografe, și Gheorghe Anghelescu, Ion Zaharia și Nicolae Stanciu, personal

¹⁰ Jana Bauerová, *Slovensko a Rumunsko*, 26.

¹¹ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Fond Al doilea război mondial, vol. 353, f.3-4 (infra: A.M.A.E.).

¹² Loc. cit., vol. 358, f.144.

¹³ Petre Otu, „Relații militare româno-slovace. 1939-1944. Mihai Antonescu visează o altă Mică Antantă”, *Magazin Istoric*, (februarie 1999): 45.

¹⁴ După război, șeful misiunii, Gheorghe Elefterescu, a fost acuzat că a trecut de partea regimului lui Ion Antonescu și a devenit șeful Legației „trădătorului” Tiso. A fost scos din personalul diplomatic prin dispoziția Ministerului Afacerilor Externe din 15 noiembrie 1947, *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente*, vol. II 1920-1947, ed. Ion Mamina, George I. Potra, Gheorghe Neacșu, Nicolae Nicolescu, (București, Fundația Europeană Titulescu, 2006), 516-518.

¹⁵ A.M.A.E. Fond Al doilea război mondial, vol. 354, f.66.

de serviciu. La aceștia se adăugau și câțiva membri ai misiunii economice: Gheorghe Man, Gheorghe Calmuschi și Petre Porumbelu, cu sarcini speciale, și arhivistul Pavel Tacu¹⁶. Alături de personalul diplomatic de la Bratislava, tabelul cuprindea și lista personalului militar atașat în Slovacia. Acesta era compus din atașatul militar, colonelul Constantin Ștefănescu și soția sa, secretarul atașatului, pilotul Găetan Manughievici și ordonanța sa, în persoana soldatului Ioan Muraru¹⁷. La 21 septembrie, Direcția Învățământului superior din cadrul Ministerului Educației semnalase și prezența lui Pandele Olteanu, lector de limba română, între persoanele reținute la Bratislava¹⁸. Schimbarea politică de la 23 august a avut consecințe și asupra românilor aflați în Slovacia în acele zile. Secretarul economic Traian Popescu, diplomat și avocat, spunea ulterior că membrii Legației au fost reținuți de guvernul slovac ca o garanție cerută de autoritățile de la Bratislava privind tratamentul care va fi aplicat de noul regim din România față de comunitatea slovacă de pe teritoriul ei¹⁹.

Slovacii se aflau într-o dilemă. Pe de o parte, bunele raporturi româno-slovice din anii 1940-1944, nu le permiteau să trateze prost membrii fostei Legații. Pe de altă parte, germanii făceau presiuni pe lângă Ministerul de Externe să îi interneze. Cum regimul Tiso era nevoit să continue ostilitățile alături de Germania, diplomații români erau tratați ca prizonieri ai unei țări devenite adversare în război. Cu toate acestea, inițial, personalul diplomatic nu a fost internat, păstrându-și sediul vechii Legații. Șeful serviciilor de informații din Slovacia, Josef Witiska, anunța în octombrie 1944 că o serie de slovaci aflați în România înainte de 23 august au refuzat să se întoarcă în țară, considerându-i dezertori. De aceea, a fost de acord să refuze membrilor Legației României de la Bratislava posibilitatea de a reveni acasă. În înțelegere cu germanii, aceștia putea fi folosiți de diplomația slovacă în viitor pentru un schimb de prizonieri și vor fi trimiși în Germania²⁰. Încă din septembrie 1944, Legația de la Bratislava a fost anunțată că va face parte dintr-un schimb de diplomați, iar prima dată înaintată a fost 15 ale acelei luni, în gara Curtici²¹. Guvernul maghiar nu a răspuns solicitării lui Niculescu-Buzești de acordare a vizelor de tranzit pentru personalul diplomatic și auxiliar român de la Bratislava și Zagreb până la data de 15 septembrie²². La 22 septembrie 1944 a fost convocată Comisia

¹⁶ Loc. cit., vol. 367, f.185.

¹⁷ Loc. cit., vol. 354, f.72.

¹⁸ Loc. cit., f. 195; vezi și Dagmar Maria Anoca, „Slovacistica la Universitatea din București”, *Romanoslavica* vol. XLVI, nr. 1 (2010): 10.

¹⁹ Traian Popescu, Fluor Strejnicu, *Din lupta exilului românesc din Spania împotriva comunismului*, (Sibiu, Editura Imago, 1994), 8.

²⁰ Jana Bauerová, *Slovensko a Rumunsko*, 120

²¹ A.M.A.E. Fond Al doilea război mondial, vol. 356, f.4.

²² Loc. cit., vol. 367, f.6.

care urma să stabilească, conform Convenției de Armistițiu semnată de România, detaliile schimbului de diplomați cu Germania²³. Aceste informații au fost dezmințite de evenimente. Până în 20 noiembrie 1944 schimbul de diplomați între România și Slovacia nu s-a putut realiza din cauza negăsirii unui itinerariu pentru transportul personalului fostei Legații române de la Bratislava. Guvernul român a încercat să intermedieze acest acord cu ajutorul guvernelor Elveției sau Suediei²⁴. Dar slovacii și germanii nu s-au grăbit să caute o soluție.

Amânarea *sine die* a repatrierii diplomaților români a generat o serie de probleme personalului fostei Legații. O telegramă din 16 octombrie de la Berna înștiința că Gheorghe Elefterescu a scris o scrisoare în 27 septembrie prin care anunța că membrii Legației și ai delegației economice aflați la Bratislava numărau 43 de persoane. Cu acest prilej, Elefterescu raporta că solicitase autorităților slovace să fie lăsați să plece, dar acestea au întârziat să răspundă solicitării deoarece nu știau care ar fi reacția germanilor. Deși nu au fost arestați, membrii corpului diplomatic și cetățenii români prinși de desfășurările politico-militare în Slovacia și-au pierdut protecția diplomatică. Această protecție le-a fost suspendată deoarece guvernul slovac refuza să îi dea Legației Elveției asentimentul. El motiva că România a declarat că nu recunoaște statul slovac și, în lipsa acestei recunoașteri diplomatice, nu putea face nimic. Elefterescu știa însă că slovacii se temeau de o reacție nepotrivită a germanilor. De asemenea, Elefterescu solicita Legației României la Berna și personalului din Centrala de la București să trimită „apuntamentele delegațiunei economice pe 30 de zile”²⁵. Situația economică și materială a acestor persoane se agravase, aflându-se în imposibilitatea de a-și asigura traiul. În octombrie 1944, Eugen Filotti făcea un apel la Ministerul Afacerilor Externe pentru a interveni pe lângă Legația Elveției la Berlin pentru a afla unde se găsea personalul diplomatic român de la Bratislava și Zagreb și care era situația sa. Se bănuia că ar fi fost dus în Germania și se dorea un schimb de diplomați²⁶. Eugen Filotti, cu o vastă experiență de gazetar și diplomat, era la 23 august șeful misiunii diplomatice a României la Budapesta, după ce condusese Legația României de la Sofia. În condițiile dominației germane asupra Europei, misiunile sale au fost de maximă importanță. A avut raporturi bune cu autoritățile bulgare și maghiare în ciuda relațiilor dificile între România și aceste țări. Cei trei ani petrecuți în capitala

²³ Loc. cit., vol. 358, f.144.

²⁴ Loc. cit., vol. 360, f.139.

²⁵ Loc. cit., vol. 354, f.214.

²⁶ Loc. cit., vol. 353, f.107.

Ungariei au fost dificili datorită asperităților din relațiile româno-ungare²⁷. Și la Budapesta, sub motivația că diplomații români trebuiesc puși sub protecția poliției, au făcut verificări și percheziții în clădirea misiunii diplomatice românești²⁸.

La 18 octombrie, venea la Berlin o telegramă de la Berna prin care se spunea că guvernul român era de acord ca membrii Legației României de la Bratislava să plece într-o țară neutră și cerea Elveției să facă demersurile la Berlin pentru a primi dreptul de a tranzita Germania. Dar Filotti specifica în telegrama din 16 octombrie că membrii Legației României ar fi părăsit Slovacia prin Ungaria²⁹. Informația a fost dezmințită de Legația României din capitala Elveției două săptămâni mai târziu. Filotti a trimis la 31 octombrie detalii exacte despre românii aflați la Bratislava, care nu se găseau într-o situație bună, „actualul guvern român nerecunoscând existența Republicii slovace pe teritoriul statului regal român”. Elefterescu a reușit să informeze Berna asupra situației în care se găsea. În noile condiții, „guvernul slovac nu mai este în situația de a recunoaște interesele românești pe teritoriul slovac și regretă de aceea de a nu putea da curs cererii guvernului regal român”. Elefterescu s-a plâns că Germania și Ungaria au refuzat cererea de acordare a vizelor de tranzit, ceea ce i-a izolat pe românii de la Bratislava. El informa mediile diplomatice românești, pe această cale, că guvernul slovac a pus la dispoziția personalului diplomatic român și italian o vilă „puțin încăpătoare”. Mai rău era că diplomații nu beneficiau de protecție juridică și erau supuși „la diverse vexațiuni”. Li s-au confiscat bunuri personale, benzina și cartelele alimentare. Atașatul militar român a fost amenințat de membri ai Gestapo în timpul percheziției biroului său personal. Elefterescu mai solicita, prin intermedierea elvețiană, suma de 50.000 de franci elvețieni. Guvernul slovac a fost de acord cu trimiterea acestei sume prin Consulatul Elveției la Bratislava. În final, ministrul român ruga insistent Bucureștiul ca situația lor să fie legată cât mai repede de schimbul de diplomați cu Germania sau Ungaria³⁰. Guvernul român a protestat, prin intermediul aceleiași punți de legătură, pe lângă cel slovac deoarece nu acorda dreptul de protecție diplomatică. Lui Elefterescu i se sugera să înainteze un protest personal în aceste condiții³¹.

²⁷ Andrei Alexandru Căpușan, *Diplomați români de elită. O istorie – incompletă – a diplomației române prin diplomați*, vol. II *Epoca modernă. Epoca contemporană 1919-1947*, (București, Editura Ars Docendi, 2009), 157-158.

²⁸ Vasile Pușcaș, „Efectele evenimentelor din România în Europa est-centrală”, în *Actul de la 23 August 1944 în context internațional. Studii și documente*, 351.

²⁹ A.M.A.E. Fond Al doilea război mondial, vol. 356, f.44.

³⁰ Loc. cit., vol. 367, f.42.

³¹ Iată textul: „Guvernul slovac este singur responsabil de protecția și tratamentul fostei noastre misiuni, fiind ținut să asigure acestei misiuni regimul prevăzut de uzanțele internaționale, acordându-i în primul rând găzduirea conformă, cartele alimentare diplomatice, siguranța persoanei și averii și inviolabilitatea localului și bagajelor. Dacă

Este adevărat, în baza bunelor raporturi avute din 1940 până după 23 august 1944, personalul fostei Legații nu a fost internat. Istoricul Petre Otu este de părere că regimul de la Bratislava intrase într-o criză profundă și nici măcar nu putea să își asume cheltuielile cu internarea unor oaspeți deveniți adversari. Nici germanii nu i-au arestat, dar diplomații români au rămas în capitala Slovaciei într-o „libertate condiționată”³². În schimb, diplomații români aflați la Berlin au fost internați după 23 august. În decembrie 1944, Bossy a intervenit pe lângă reprezentanții elvețieni pentru a putea trimite pachete cu alimente către diplomații români internați la Krummhübel (astăzi Karpacz, în Silezia de jos, în regiunea poloneză Jelenia Gora n.n.). M. Stănescu i-a scris lui Bossy că acolo erau internați cca. 400 de persoane, între care personalul diplomatic, consular și administrativ al Legațiilor României de la Berlin, Viena, Praga, Belgrad, Bratislava și Budapesta. El spera ca Legația germană din Berna să chestioneze Berlinul dacă admitea expedierea pachetelor și remiterea lor către diplomații români aflați în prizonierat. Germanii însă s-au plâns de faptul că diplomații germani de la București, arestați după 23 august, au fost predați rușilor care „i-ar trata rău”³³. Este adevărat că o telegramă din 29 decembrie 1944 sosită de la Berna anunța că membrii misiunii diplomatice din Slovacia s-ar afla „de câteva zile” în Germania, la Brukenberg și Krummhübel. Dar pe telegramă apărea mențiunea „informația nu este verificată”³⁴. În ciuda părerii lui Bossy, la București nu se știa exact dacă personalul diplomatic de la Bratislava a ajuns la Krummhübel. Conform unei telegrame venite de aici, în octombrie 1944 în orașul silezian se aflau doar 124 de persoane care reprezentau personalul diplomatic, administrativ, militar și auxiliar din Germania și de la Belgrad³⁵. O lună mai târziu, se știa exact că au ajuns la Krummhübel și personalul Legației de la Viena, a Consulatului de la Praga și membrii din Comisia Dunării³⁶. Personalul Ministerului Afacerilor Externe de la Legațiile din Berlin, Budapesta, Copenhaga, Zagreb și de la Consulatele din Berlin, Hamburg, Köln, Viena, Cluj, Oradea și Bruxelles se aflau pe liste oficiale ca fiind pe teritoriul Germaniei. În schimb lipseau cei din Bratislava³⁷. Despre personalul de la Bratislava nu se știa nimic exact, circulând variante diferite

misiunea slovacă nu ar fi părăsit țara, Guvernul român ar fi respectat desigur aceste uzuri și îndatoriri față de ea. Mobilierul și actele foarte reduse lăsate la București de această Legație au fost inventariate și luate în păstrare de noi”, Loc. cit., f.45.

³² Petre Otu, „Relații militare româno-slovace (1940-1944)” în *Structuri politice în secolul XX*, ed. Constantin Hlihor, (București, Editura Curtea Veche, 2000), 382

³³ Raoul Bossy, *Jurnal (2 noiembrie 1940-9 iulie 1969)*, ed. Ion Mamina, (București, Editura Enciclopedică, 2001), 268-269.

³⁴ A.M.A.E. Fond Al doilea război mondial, vol. 367, f.259.

³⁵ Loc. cit., vol. 354, f.217.

³⁶ Loc. cit., f.230.

³⁷ Loc. cit., vol. 367, f.188-192.

asupra soartei acestor persoane. A circulat și zvonul că aceștia ar fi fost ținuți în localitățile Hochbruck și Teisnach din Bavaria³⁸.

La 6 ianuarie nu se știa încă exact situația membrilor Legăției. Legătura cu Bratislava era ruptă din cauza evoluției frontului din Ungaria și Slovacia și singura speranță era o confirmare de la Berlin. În ianuarie 1945 o telegramă a spart misterul: „Grupul diplomatic român din Slovacia se găsea în ziua de 25 ianuarie 1945 tot la Bratislava”³⁹. Apoi s-a putut constata că încă din 10 ianuarie a venit o confirmare de la Elefterescu că misiunea se afla încă la Bratislava „unde așteaptă cu bagajele făcute transferarea în Germania”. Și de această dată, Elefterescu ruga să se facă toate demersurile necesare pentru repatrierea lor și trimiterea unei sume de 20.000 de franci elvețieni lunar prin Berna. El a confirmat primirea sumei solicitate anterior, de 50.000 de franci, din care nu venise ultima tranșă, promisă pentru 15 ianuarie. Pe același canal, Elefterescu era informat că guvernul german a refuzat viza de tranzit spre Elveția sau Suedia. Pe de altă parte, el aflase că guvernul slovac, în înțelegere cu germanii, „ține la dispoziție pe diplomații români aflați în Slovacia”⁴⁰. La 10 februarie, Anastasiu confirma că au fost trimise C.E.C.-urile cu banii către Elefterescu⁴¹, după care legătura cu Bratislava s-a rupt.

În ianuarie 1945 se făcea referire la schimbul diplomatic româno-german și la faptul că guvernul german își propunea să rețină 22 de persoane din grupul românesc, ca măsură de retorsiune pentru cele 22 de persoane ridicate din grupul german din România⁴². Într-adevăr, guvernul sovietic a creat aceste dificultăți prin neadmiterea schimbului de diplomați. Unii dintre diplomații germani au fost arestați de sovietici. Germania și Ungaria au protestat și au amenințat că vor fi reținuți un număr egal de diplomați⁴³. Din nefericire pentru membrii corpului diplomatic de la Bratislava, puțin implicat în marile probleme ale finalului celui de al doilea război mondial, au trebuit să sufere o situație nesigură, fără să li se comunice exact care era starea lor juridică. La începutul anului 1945 s-a repus în discuție problema schimbului de diplomați prin intermediul Legățiilor Portugaliei⁴⁴. Nici de această dată nu s-a întâmplat nimic pentru echipa lui Elefterescu. În februarie 1944, în fața ofensivei sovietice din sudul Poloniei, diplomații din mica localitate sileziană au fost

³⁸ Loc. cit., f.211-212.

³⁹ Loc. cit., vol. 355, f. 5.

⁴⁰ Loc. cit., vol. 367, f. 292.

⁴¹ Loc. cit., f. 348.

⁴² Loc. cit., vol. 353, f. 165.

⁴³ Loc. cit., vol. 367, f. 46-47.

⁴⁴ Loc. cit., vol. 356, f. 178.

îmbarcați în trenuri și duși departe de front, pe linia Dresda-Salzburg, dar grupul lui Elefterescu nu se regăsea printre aceștia⁴⁵.

Situația diplomaților români de la Bratislava a fost complicată și de apariția guvernului român de la Viena, condus de Horia Sima. După schimbarea politică de la București, Hitler a apelat la ultima rezervă pe care o avea: grupul legionarilor aflați în Germania. Liderul acestora, Horia Sima, a acceptat să colaboreze cu Axa în continuare, în speranța iluzorie că ar mai putea opri ofensiva aliată și bloca ocuparea țării de către Uniunea Sovietică. Sima a fost adus la Viena și i s-a cerut să organizeze un guvern în exil care să contracareze pe cel de la București. În prima fază, colaborarea s-a făcut cu ajutorul postului de Radio Donau. La Bratislava s-a deschis o filială a Radio Donau, care emitea în locul programului „Orei României”, din perioada anterioară⁴⁶. La invitația germanilor din Slovacia, Sima l-a trimis pe Casapu-Coterlan „un legionar din Banat, licențiat în istorie, care s-a achitat în mod conștiincios de această misiune”. Și Horia Sima a vizitat Bratislava la 5 septembrie 1944, la invitația generalului Berger. Acesta fusese adeptul strângerii relațiilor dintre mișcările naționaliste și Germania și susținuse cauza Gărzii Hlinka. Acum trebuia să evite contradicțiile dintre Germania și Mișcarea Legionară⁴⁷. Vizita lui Sima în capitala Slovaciei nu a avut nici un ecou în planul relațiilor politice ale Axei, dar a fost un semnal pentru guvernul Tiso de a nu mai acorda nici un sprijin lui Elefterescu.

Guvernul național legionar al lui Sima a fost proclamat abia la 10 decembrie 1944. Situația sa era la fel de neclară din punct de vedere internațional, ca și a guvernului lui Tiso. La finele anului 1944 și începutul anului 1945 Axa nu mai avea relații politice și diplomatice decât cu statele sau guvernele care mai luptau alături de Wehrmacht și cu puține guverne străine neutre. Sima s-a lăudat că a reușit să deschidă Legații în capitalele statelor Axei. În realitate, cea de la Zagreb nu mai exista, deoarece trupele Axei părăsiseră Croația deja, iar cea de la Bratislava nici nu a fost deschisă⁴⁸. Sima amintește că au existat negocieri pe lângă autoritățile de la Bratislava pentru recunoașterea oficială a guvernului național român de la Viena și unei misiuni diplomatice în Slovacia. Dar el mărturisește că acestea au eșuat din

⁴⁵ Loc. cit., vol. 367, f. 348.

⁴⁶ Programul „Ora României”, de la Radio Bratislava, făcuse parte dintr-o largă propagandă antimaghiară dusă de România și Slovacia în anii 1941-1944; pentru detalii vezi Radu Florian Bruja, „Cultură și propagandă. Asociația culturală slovaco-română”, *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, Iași, LIII, (2016): 247-263.

⁴⁷ Horia Sima, *Guvernul național român de la Viena*, (Timișoara, Editura Gordian, 1998), 11.

⁴⁸ Vezi Constantin Virgil Gheorghiu, *Ispita libertății. Memorii*, trad. Gheorghiu Ciocoi, (București, Editura Sophia, 2019), 45.

cauza germanilor, care s-ar fi opus⁴⁹. Neclaritatea venea din faptul că Slovacia ar fi recunoscut Legăția simistă de la Madrid, deschisă aici la începutul lui ianuarie 1945⁵⁰. Dacă Sima avea dreptate, atunci este evidentă degringolada în care a intrat diplomația Axei în ultimele luni de război, când nu a mai fost capabilă să recunoască statutele internaționale din lumea diplomației. În schimb, Sima nu amintește nimic despre echipa lui Elefterescu.

Despre un proiect de reconciliere istorică între Ungaria, România și Slovacia vorbea și Mihail Sturdza, ministrul de externe legionar în toamna anului 1940. Conform mărturiei sale, el s-ar fi întâlnit cu baronul Keményi, reprezentantul Ministerului de Externe maghiar din toamna anului 1944, la Szombathely pentru găsirea unor soluții comune. În calitate sa de Ministrul de Externe al Guvernului legionar de la Viena, nerecunoscut de guvernul României de după 23 august, el a negociat cu ungurii un proiect de federație din care să facă parte România, Slovacia și Ungaria, „un Imperiu Dunărean al Noii Dacii”, care trebuia să pună capăt rivalității dintre cele trei națiuni⁵¹. Sigur că aceste eforturi disperate aparțineau unor tabere care pierduseră la ora aceea partida și simțul realității, fiind discreditate.

În încercarea disperată de a mai salva ceva, Germania a încercat să creeze unități militare de voluntari care să lupte sub masca unor „armate naționale”. Și guvernul lui Sima a avut o astfel de unitate militară, creată cu ajutorul unor instructori germani din rândul legionarilor sau românilor aflați pe teritoriul Reich-ului după 23 august 1944. Și pe teritoriul Slovaciei lupta un detașament românesc, supranumit „Vulturii”, condus de maiorul Balotescu în cadrul forțelor armate germano-slovice. În fapt, era vorba de opt ofițeri și zece subofițeri care au rămas alături de germani după 23 august și comandau un detașament de transfugi. Sima a transferat la Bratislava doi locotenenți, Viorel Boborodea și Ilie Rotea, care să ia legătura cu militarii români de acolo. Prin intermediul unui căpitan Beldie (cunoscut mai târziu ca scriitorul Ștefănescu-Govora), s-a făcut legătura între Armata națională din Austria și gruparea „Vulturii” din Slovacia. Ei aveau rolul de a umbla prin lagărele de prizonieri și a înrola români căzuți prizonieri la germani pentru a lupta în această armată națională, condusă de legionarii din exil⁵². Aici s-a prezentat și Ilie Vlad Sturdza, fiul fostului ministru de Externe al României din toamna anului 1940, împreună cu un apropiat, Andrei Costin. Ei intermediau pe lângă Sima și Balotescu atragerea în armata națională din exil a generalului Gh. Avramescu, aflat pe front⁵³.

⁴⁹ Horia Sima, *Guvernul național*, 102.

⁵⁰ Horia Sima, *Guvernul național*, 100.

⁵¹ Mihail Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, (Alba Iulia-Paris, Editura Fronde, 1994), 62-63; vezi și Horia Sima, *Guvernul național*, 102.

⁵² Horia Sima, *Guvernul național*, 79-80.

⁵³ Horia Sima, *Guvernul național*, 97.

Situația neclară a dispariției generalului Avramescu a permis nașterea unor zvonuri. Apropierea frontului i-a obligat să se refugieze în aprilie 1945 la Chtelnika, o mică localitate rurală din Slovacia, unde au fost capturați de armata sovietică⁵⁴. Lui Sima i s-a propus chiar să se ascundă în Bratislava până la finalul războiului, dar a refuzat. Conform mărturiei sale, gazdele care trebuiau să îi asigure ascunzătoarea erau în legătură cu partizanii slovaci, iar refuzul său i-ar fi salvat viața⁵⁵. Acest episod necunoscut nu a avut nici un impact asupra relațiilor româno-slovace, dar a îngreunat situația diplomaților români din echipa lui Elefterescu.

În schimb, participarea armatei române la operațiunile militare de pe teritoriul Slovaciei au fost primite cu simpatie de populația locală. Chiar generalul Gh. Avramescu declarase în fața trupelor că „intrăm într-o țară care ne-a arătat întotdeauna prietenie sinceră”⁵⁶. Din ianuarie 1945, armata română a luptat pe teritoriul Slovaciei, dar trupele române nu s-au confruntat efectiv cu armata slovacă, ci cu unitățile Wehrmacht-ului și unități maghiare aflate în retragere. Soldații români au putut surprinde starea de spirit a populației odată cu eliberarea orașului Rožňava. Aici, au putut constata că populația orașului (care a făcut parte din teritoriul cedat Ungariei la 1938) a primit cu bucurie trupele române. Pe clădirile orașului au fost arborate drapelul Cehoslovaciei, României și Uniunii Sovietice⁵⁷. Este greu de definit sentimentele care încercau populația slovacă a orașului, dar e de presupus că după șase ani de regim maghiar, amintirea Cehoslovaciei era mult edulcorată, în vreme ce românii nu fuseseră niciodată percepuți negativ. Mai greu de definit sunt sentimentele lor în ceea ce privea Armata Roșie. Odată eliberat orașul, comandantul Corpului de armată a fost asaltat de mulți locuitori civili din rândul slovacilor care puneau la dispoziția armatei române informații despre amplasamentele germanilor, dar nu și vești despre membrii Legației⁵⁸. După ocuparea teritoriului Slovaciei de către trupele sovietice și române, autoritățile de la Bratislava au pierdut puterea. Monseniorul Tiso s-a refugiat într-o mănăstire din Austria, locul său fiind luat de Ștefan Tiso, un văr al președintelui. El conducea un cabinet-fantomă, în vreme ce puterea reală o avea S.S.-ul, care a asigurat colaborarea cu un regim fără personalitate, ca și în cazul Ungariei lui Szálasi. Guvernului slovac nu i-a mai rămas de făcut decât să semneze, în mai, cu comandantul Grupului de armate III american, generalul Walton Walker, actul de capitulare⁵⁹. Puterile victorioase în război nu au

⁵⁴ Horia Sima, *Guvernul național*, 79-80.

⁵⁵ Horia Sima, *Guvernul național*, 162.

⁵⁶ Jana Bauerová, *Slovensko a Rumunsko*, 121.

⁵⁷ Edgar Rădulescu, *Din jurnalul meu de front*, (București, Editura Militară, 1972), 106.

⁵⁸ Edgar Rădulescu, *Din jurnalul meu*, p.117.

⁵⁹ Pavol Petruf, „Zahraničná politika Slovenskej republiky (1939-1945)”, în *Slovenská republika 1939-1945 v medzinárodných súvislostiach*, 73.

garantat existența Slovaciei independente. Ea nu a avut posibilitatea României de a schimba tabăra și de a lupta alături de Aliați împotriva Germaniei naziste deoarece nu fusese recunoscută de acestea. Când diplomatul slovac acreditat la Berna, Jozef Kirschbaum a încercat să stabilească relații cu Aliații aceștia l-au refuzat, cerându-i să se adreseze lui Edvard Beneš, revenit din exil⁶⁰.

Abia în aprilie legătura cu Bratislava a fost reluată. Armata sovietică a intrat în capitala Slovaciei, dar nu a găsit aici membrii fostei Legații românești. În condițiile avansului Armatei sovietice, diplomații au fost evacuați. Șeful secției politice din Ministerul de Externe, J. Mračno, a refuzat să îi predea și i-a adăpostit la Hotelul Royal, din stațiunea Piešťani, fără să aibă contact cu mediile diplomatice. Aici au fost deținuți în stare de semidependență până la 1 aprilie 1945, de unde au plecat la Senica. Nu a fost un gest de prietenie singular. La 12 aprilie, după o serie de peripeții, au fost eliberați de un eșalon al Diviziei 2 Munte a Armatei române. Între 13 și 23 aprilie, au stat în localitatea balneară Piešťany, sub grija Armatei I și, la 26 aprilie 1945, s-au putut reîntoarce la București⁶¹.

Relațiile româno-slovice au fost întrerupte brusc de schimbările politice din august 1944. Dar raporturile dintre cele două popoare au continuat. Un prim contact important a fost făcut de participarea armatei române, alături de noii săi aliați sovietici, la eliberarea teritoriului fostei Cehoslovacii. Slovacia a rămas în continuare un aliat al Germaniei, iar autoritățile de la Bratislava au colaborat cu ocupații naziste împotriva sovieticilor. Sătulă de război, populația avea sentimente diferite. Pentru cei mai mulți revenirea la vechea federație cu cehii nu era de dorit. Pătura intelectuală se obișnuise cu ideea de independență și prefera varianta aceasta. Astfel, ei au privit cu indiferență venirea armatei române pe teritoriul slovac. Însă marea parte a populației au primit cu bucurie armata română. Este posibil ca propaganda din ultimii ani să-și fi făcut efectul într-o oarecare măsură și să explice primirea binevoitoare a soldaților români. Acest episod a rămas destul de cunoscut posterității, iar istoriografia i-a închinat numeroase pagini. Mai mult, monumentele funerare și plăcile comemorative răspândite pe pe teritoriul Slovaciei amintesc de episodul din iarna anilor 1944-1945. Dar el ascunde un altul, rămas necunoscut: cel al situației dramatice în care s-a găsit personalul Legației României din Slovacia în același interval. Schimbarea politico-militară de la 23 august și eșecul insurecției naționale slovice au afectat situația echipei conduse de Gheorghe Elefterescu. Membrii misiunii au rămas în capitala Slovaciei până în primăvara anului 1945, într-o situație ambiguă, fără resurse suficiente pentru subzistență și fără o minimă protecție diplomatică. Victime a incapacității oficialilor slovaci și a ostilității

⁶⁰ Stanislav J. Kirschbaum, *A History of Slovakia. The Struggle of Survival*, (New York, Palgrave Macmillan, 2005), 221.

⁶¹ Petre Otu, *Relații militare româno-slovice. 1939-1944*, 45..

germanilor, membrii fostei Legații au supraviețuit cu greu, prin intermediul Crucii Roșii și a misiunii diplomatice elvețiene. În ciuda tuturor eforturilor, nu au putut fi repatriați înainte de venirea trupelor româno-sovietice, în aprilie 1945. Circumstanțele cărora le-au făcut față, puțin cunoscute, aruncă o palidă lumină asupra conjuncturii generale în care s-au aflat diplomații aflați în misiune în Reich spre finalul celui de al doilea război mondial. Vechii aliați, deveniți, peste noapte inamici, au avut de suferit în împrejurări dramatice, consecințele evoluțiilor politice și desfășurărilor militare din toamna anului 1944 până la finalul conflagrației.

Bibliografie

- Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Fond Al doilea război mondial, vol. 353-356, 358, 360, 367.
- Anoca, Dagmar Maria. „Slovacistica la Universitatea din București.” *Romanoslavica* vol. XLVI, nr. 1 (2010)
- Bauerová, Jana. *Slovensko a Rumunsko v rokoch 1939-1944*. Filozofická Fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2014.
- Bossy, Raoul. *Jurnal (2 noiembrie 1940-9 iulie 1969)*. editor Ion Mamina. București: Editura Enciclopedică, 2001.
- Bruja, Radu Florian. „Cultură și propagandă. Asociația culturală slovaco-română.” *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol.”* LIII (2016).
- Buzatu, Gh. „Evenimentele din August 1944 în context internațional.” În *Actul de la 23 August 1944 în context internațional. Studii și documente*. ed. Gh. Buzatu. Iași: Tipografia Moldova, 2010.
- Căpușan, Andrei Alexandru. *Diplomați români de elită. O istorie – incompletă – a diplomației române prin diplomați*. vol. II *Epoca modernă. Epoca contemporană 1919-1947*. București: Editura Ars Docendi, 2009.
- Ciachir, Nicolae. „Relații româno-slovace și româno-croate între 1941-1944.” *Revista de Istorie Militară* 41, no. 1 (1997).
- Čierna-Lantayová, Dagmar. „Medzinárodné a vnútropolitické faktory slovensko-madžarského vzťahu v období 1939-1945.” În *Slovenská republika 1939-1945 v medzinárodných súvislostiach*. Bratislava: Edita Ivančková a kol., 2012.
- Dobrinescu, Valeriu Florin. „Acțiuni diplomatice ale României pentru recunoașterea statutului de cobeligeranță.” În *Actul de la 23 August 1944 în context internațional. Studii și documente*, ed. Gh. Buzatu. Iași: Tipografia Moldova, 2010.
- Gheorghiu, Constantin Virgil. *Ispita libertății. Memorii*. trad. Gheorghiu Ciocoi. București: Editura Sophia, 2019.
- Kirschbaum, Stanislav J. *A History of Slovakia. The Struggle of Survival*. New York, Palgrave Macmillan, 2005.

- Matei, Gh. „Repercusiuni uriașe.” *Magazin Istoric* nr. 8 (august 1974).
- Mičianik, Pavel. „Slovenská samostatnosť v strategických plánoch Sovietskeho zväzu (1939-1945).” *Moderné Dejiny Slovenska II. Zborník príspevkov k dejinám Slovenska v 20 storočí.* ed. Anton Hruboň. Ružomberok, 2009.
- Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente*, vol. II 1920-1947. ed. Ion Mamina, George I. Potra, Gheorghe Neacșu, Nicolae Nicolescu. București: Fundația Europeană Titulescu, 2006.
- Otu, Petre. „Relații militare româno-slovace (1940-1944),” În *Structuri politice în secolul XX.* ed. Constantin Hlihor. București: Editura Curtea Veche, 2000.
- Otu, Petre. „Relații militare româno-slovace. 1939-1944. Mihai Antonescu visează o altă Mică Antantă.” *Magazin Istoric* (februarie 1997).
- Petruș, Pavol. „Zahraničná politika Slovenskej republiky (1939-1945).” În *Slovenská republika 1939-1945 v medzinárodných súvislostiach.* Bratislava: Edita Ivančková a kol., 2012.
- Popescu, Traian, Flor Strejnicu. *Din lupta exilului românesc din Spania împotriva comunismului.* Sibiu: Editura Imago, 1994.
- Pușcaș, Vasile. „Efectele evenimentelor din România în Europa est-centrală.” În *Actul de la 23 August 1944 în context internațional. Studii și documente.* ed. Gh. Buzatu. Iași: Tipo Moldova, 2010.
- Rădulescu, Edgar. *Din jurnalul meu de front.* București: Editura Militară, 1972.
- Sima, Horia. *Guvernul național român de la Viena.* Timișoara: Editura Gordian, 1998.
- Sturdza, Mihail. *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută.* Alba Iulia-Paris: Editura Fronde, 1994.